

Sanayinin Gelişimi

Ahmet YETİM

Ülkemizde sanayileşmenin temeli Cumhuriyet döneminde kurulan kamu iktisadi teşekkülleri ile atıldıysa da, sanayiinin miladını 24 Ocak 1980 tarihinde yürürlüğe giren Ekonomik İstikrar Programı oluşturmaktadır.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı ve devamında izlenen politikalar, 1963 yılında başlayan beşer yıllık planlı dönemlerden farklı olarak, ekonomi ve sanayileşmede daha köklü bir değişikliğin başlangıcı olmuştur.

Para, maliye, dış ticaret ve döviz kuru politikalarında radikal değişiklikler yapılmış ve "ithal ikamesine dayalı-iç piyasaya yönelik" sanayileşme yerine "ihracata dayalı-dışa yönelik" sanayileşme yönünde bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir.

Bu hedef doğrultusunda, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren sanayi sektöründe altyapı yatırımları hızlandırılmış, daha elverişli koşullarda kaynak ihtiyacını karşılayabilmek için "yap-işlet-devret" modeli devreye sokulmuştur.

Tasarrufları sanayiye yönlendirmek amacıyla 1981 yılında Sermaye Piyasası Kurulu oluşturulmuş, bankacılık hizmetleri modernleştirilmiş, ulaştırma ve haberleşme hizmetlerinin iyileştirilmesine hız verilmiştir.

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin (KOBİ) verimliliklerinin, katma değer içindeki paylarının ve uluslararası rekabet güçlerinin artırılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmiştir.

KOBİ yatırımlarına kredi, vergi istisnası ve KDV desteği gibi yardım unsurlarından faydalanma olanağı getirilmiştir.

Ayrıca, ihracata yönelik yeni düzenlemeler ve döviz kazandırıcı faaliyetlerin teşvik edilmesi, sanayiinin rekabet gücü kazanmasını ve ihracatın artmasını sağlamıştır.

Serbest bölgeler ve uluslararası fuarlar, sanayiinin gelişmesinde ve dünya pazarlarıyla bütünleşmesinde etkili olmuştur.

Organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin kurulması ve yaygınlaştırılması çabaları giderek daha çok destek görmektedir.

Çeşitli bölgelerdeki 372 küçük sanayi sitesinde bulunan toplam işyeri sayısı, 2003 yılı sonu itibariyle 84 bin 313'e ulaşmıştır. Ayrıca 2003 yılı sonu itibariyle toplam 18 bin 137 hektar büyüklüğünde 76 adet organize sanayi bölgesi hizmete açılmıştır.

Bu çabalar sonucunda Türkiye'nin toplam ihracatında sanayi ürünlerinin payı, 1980 yılında %36'dan 2003 yılında %93.1 düzeyine yükselmiştir.

İhracattaki pay(%)	2000	2002
Tekstil-Giyim	39,5	36,9
Demir-çelik	7,4	8,1
Otomotiv	6,4	10,7
Gıda	6,0	4,9

İhracatta lokomotif görevini ise Tekstil, metal eşya, demir-çelik, otomotiv ve gıda sektörleri yapmaktadır.

Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın (GSYİH) 2003 yılı sektörel dağılımında, imalat sanayi sektörünün payı %20'lerdedir.

Ancak sektör, ekonomide krizlerle gelen şoklardan da olumsuz etkilenmiştir.

2000 yılında, Türk Lirasının reel değerinin beklenenin üzerinde artması, iç talebin hızla yükselmesi, ham petrol ve doğal gaz gibi enerji ürünlerinin fiyatlarının artması, Euro/ABD Doları paritesindeki gelişmeler ve cari işlemler açığının program seviyesini aşması, bazı önemli kamu işletmelerinin özelleştirilmelerinde gecikmeler, finans sektörünün sağlıksız yapısı ve kamu bankalarının neden olduğu sorunlar, Kasım 2000 ve şubat 2001'de olmak üzere arka arkaya iki krize yol açmıştır.

Bunun sonucunda, faiz oranları yükselmiş, dalgalı kur sistemine geçilmiş ve Türk Lirası devalüe edilmiştir.

Bu durum ekonomide belirsizlik yaratmış, iç talebi daraltmış ve tüm sanayi sektörlerini olumsuz etkilemiştir.

Sektör her kriz sonrası olduğu gibi yeniden yapılanma ve onarım sürecine girmiştir.

2001 yılında sanayide yaşanan yüksek daralmayı takiben, 2002 ve izleyen yıllarda sektör süreklilik arz eden büyüme temposu yakalamıştır.

İç talepte gözlenen kısmi iyileşme ve ihracat performansındaki devamlılık sayesinde, 2002'den itibaren imalat sanayii üretim ve kapasite kullanımı büyük ölçüde artmıştır.

Üstelik 2001 yılında yaşanan mali krizden sonra sanayi üretiminde başlayan canlanma kesintisiz devam etmektedir.

İmalat sanayi üretimi 2002 yılında %10.8, 2003 yılında ise %9.4 oranında artmıştır.

2002 yılında %75.8 olan imalat sanayi ortalama kapasite kullanım oranı, 2003 yılında %78.3'e yükselmiş, 2005'te ise % 80'lerde seyretmiştir.

Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye arasında 1996 yılından itibaren yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması, Türk sanayiinin rekabet gücünü olumlu yönde etkilemiştir.

Türk sanayi; elde ettiği tecrübe ve birikimlerle Ortadoğu, İslam ülkeleri ve 1990 sonrası dönemde bağımsızlığını kazanmış Orta Asya Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere, tüm dünya ülkelerinde ortak yatırımlara girişebilecek düzeye ulaşmıştır.

Ancak sektör sermaye birikimini önemli oranda arttıracak katma değer artışında istikrarlı bir çizgi yakalayamamış buna karşılık kriz dönemleri hariç ürünlerini önemli oranda ihracata kanalize edebilmiştir. Keza büyüme dönemlerinde özellikle ara malı ithalatı başta olmak üzere ithalat girdilerini arttırmıştır.

	1999	2000	2001	2002
Katma Değer Artışı (%)	-5,7	6,4	-8, 1	10,4
Kapasite Kullanım Oranı(%)	72,4	75,9	70,9	75,7
İthalat Artışı(%)	-13,1	29,8	-26,2	25,1
İhracat Artışı (%)	-0,5	6,7	13,2	13,8

Sürdürülen politikalar ve yapısal reformlar, bu hedeflere ulaşmanın yanında makroekonomik istikrarın sağlanması ve sürdürülmesinde önemli rol oynayacaktır.

Türkiye ekonomisinde özel sektör faaliyetlerinin güçlendirilmesi, Hükümetin genel makro ekonomik istikrar programındaki temel unsurlardan biridir.

Doğrudan yabancı yatırımlar bu süreçte çok önemli rol oynamakta, küresel piyasada ülkenin rekabet gücünü artırmak suretiyle ekonomik büyümeyi ve gelir yaratılmasını canlandırmaktadır.

Ancak, doğrudan yabancı sermaye girişi halen Türkiye'nin potansiyel seviyesine ulaşamamış ve bu nedenle de yerel iş ve istihdam fırsatları kısıtlı kalmıştır.

Yatırımcıların karşılaştığı yasal ve idari engelleri ortadan kaldırarak ülkemizdeki genel yatırım ortamının iyileştirmek amacıyla, 2001 yılının sonunda, Yatırım Ortamının İyileştirme Reform Programı başlatılmıştır. Son dönemde, yatırım ortamının iyileştirilmesi amacıyla çeşitli mevzuat düzenlemeleri yapılmıştır.

Sanayiinin Yapısı

Son yıllardaki özelleştirmeler neticesinde kamu sektörünün imalat sanayii içindeki payı giderek sıfır noktasına doğru gelmektedir.

Gıda, çimento, petrol ürünleri, petrokimya, ana metal, makine imalat, demir-çelik, kağıt, elektronik, otomotiv, tekstil ve orman ürünleri başta olmak üzere pek çok üretim

sektöründe özelleştirme faaliyetleri tamamlanmış yada özelleştirmenin son aşamasında bulunmaktadır.

Bugün sanayi, ağırlıklı olarak özel sektör faaliyetlerinden oluşmaktadır.

İmalat sanayiinde üretimin % 90 civarındaki kısmı ve gayri safi sabit sermaye yatırımlarının yaklaşık % 95'i özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir.

Üretimde ise gıda, tekstil, giyim, kimya, demir-çelik, otomotiv ve petrol ürünlerinin ağırlığı devam etmektedir. Buna karşılık özellikle Çin kaynaklı ucuz emek, ucuz fiyatlı tekstil ürünleri yerli tekstil sanayiinde duraklama hatta küçülme eğilimini arttırmaktadır.

Üretimdeki Pay(%)	2000	2002
Gıda	20,1	20,9
Tekstil-Giyim	20,2	21,5
Kimya	7,2	6,9
Otomotiv	6,5	4,8
Petrol Ürünleri	5,9	6,9
Demir-çelik	4,6	4,9

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) sınıflandırmasına göre, Ar-Ge yoğunluğu (teknoloji) bakımından imalat sanayiinde yüksek teknoloji üretim %5'lerde kalmaktadır.

Üretimin yaklaşık dörtte üçü düşük teknoloji ile gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bu durum sanayimizin rekabet gücünü azaltan ve üretim maliyetlerini arttıran bir olumsuzluk sergilemektedir.

Teknoloji(Ar-Ge Yoğunluğu)		
Üretimdeki Pay(%)	1996	2000
Düşük Teknoloji	73,6	72,2
Orta Teknoloji	21,6	22,9
Yüksek Teknoloji	4,8	4,9

Üretimdeki teknolojik gerilik doğal olarak ihracata da yansımakta, aradaki fark ise ileri teknoloji ürünlerin ithal edilip işlenerek ihraç edilmesiyle oluşmaktadır. Buna rağmen ihracatımızda yüksek teknoloji ürünlerin payı ancak % 10'ları bulmaktadır.

İhracattaki Pay (%)	1996	2001
Düşük Teknoloji	73,3	63,2
Orta Teknoloji	20,1	26,5
Yüksek Teknoloji	6,6	10,3

Sanayi yapısı içerisinde KOBİ'ler önemli bir paya sahiptir.

2000 yılında, 250'ye kadar çalışanı olan KOBİ'ler tüm işletmelerin % 99,6'sını oluşturmuş, toplam istihdamda % 63,8, katma değerde ise % 36 paya sahip olmuştur.

Sanayinin mekansal dağılımı Organize Sanayi Bölgeleri ve Küçük Sanayi Siteleri ile yönlendirilmektedir.

2002 yıl sonu itibariyle 65 sanayi bölgesinde 10.582 işletme faaliyet göstermekte olup, 351.299 kişi istihdam edilmektedir.

Ayrıca, 362 adet Küçük Sanayi Sitesinde kurulan 83.318 işletmede yaklaşık 400.000 kişi istihdam edilmektedir.

Sanayi işletmelerinin bölgesel dağılımı dengeli olmayıp, daha çok Türkiye'nin sanayi katma değerinin % 51,8'ini oluşturan Marmara bölgesinde yoğunlaşmakta, bu bölgemizi % 15'lik payla Ege Bölgesi izlemektedir.

Geleneksel sanayi merkezleri olan İstanbul, İzmir, Adana ve Ankara gibi illerin sanayideki ağırlığında azalma eğilimi görülmektedir.

Bu illerde finans, bankacılık, pazarlama, ticaret ve turizm gibi hizmetler yoğunlaşmakta; sanayi faaliyetleri ise civar illere yayılmaktadır.

Bunun sonucunda, İçel, Kırklareli, Sakarya ve Tekirdağ gibi yeni sanayi merkezleri oluşmuştur. Yerel girişimciliğin gelişmesi sonucunda Denizli ve Gaziantep de yeni sanayi merkezleri konumuna gelmiştir.

Az gelişmiş bölgelerde sanayinin gelişimi farklılaştırılmış teşvik sistemi ile desteklenmektedir. Ayrıca Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Kalkınma Projeleri (DAP) ve Doğu Karadeniz Bölgesi Kalkınma Projeleri (DOKAP) gibi bölgesel kalkınma projelerinin uygulanmasıyla yeni bir ivme kazanılmıştır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, sanayinin gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır.

İmalat sanayiinde, doğrudan yabancı yatırımlar otomotiv, gıda, tütün, konfeksiyon, kimya, demir-çelik ve elektronik-elektrikli makineler sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

Türk Sanayinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Yetersiz sermaye birikiminin dışında, makroekonomik istikrarı sağlamadaki güçlükler, kronik yüksek enflasyon oranları, yüksek vergiler, sermayenin ve temel sınai girdilerin yüksek maliyetleri, teknolojik gelişmelere ayak uydurma konusundaki zorluklar, yenilik ve yeni teknoloji üretimde yetersizlik Türk sanayinin rekabet gücünü olumsuz olarak etkileyen unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu finansmanındaki sorunların yanısıra sürekli yüksek enflasyonun da ekonominin performansı üzerinde olumsuz etkileri olmuş ve bu durum ekonomik büyümede dalgalanmalara ve potansiyelinin altında kalınmasına neden olmuştur.

Yoğun bürokrasi, yatırım ortamındaki belirsizlikler, yetersiz Ar-Ge harcamaları, tasarım ve marka yaratmadaki yetersizlikler, finansman kaynaklarına erişimde engeller, etkin olmayan pazarlama hizmetleri, düşük ölçekli kapasiteler, düşük verimlilik ve kalite ile çevre bilincindeki eksiklik sanayinin temel zaafı olarak ortaya çıkmaktadır.

Küçük ölçekli sanayi işletmeleri ise sınırlı kapasiteleri ve organize olamayan yapıları nedeniyle, verimlilik, kalite, pazarlama, teknik bilgi ve finansman alanlarında sorun yaşamaktadır. Ayrıca, Haksız bir rekabet ortamı oluşmasına neden olan kayıt dışı istihdam çok yaygındır.

Diğer yandan, büyük iç pazar ve yürürlükteki liberal ekonomi politikalarıyla birlikte, doğal kaynaklarımız, AB ile ekonomik entegrasyon, AB, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Orta Doğu ülkeleri Pazarlarına olan coğrafi yakınlık, eğitilmiş işgücü, güçlü sanayi yapısı, alt yapı ve telekomünikasyon sistemlerinde kaydedilen ilerlemeler, Türkiye'nin dış pazarlarda rekabet edebilirliğini arttıran unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Bunlara ilaveten, mevcut ekonomik program ve yapısal reformlar, enflasyonist beklentileri kırmıştır.

Süreklilik arz eden yüksek enflasyon oranları gerilemiş, ekonominin rekabet edebilirliğini arttırmış, özel sektörün ekonomideki rolünü arttırmış ancak daha etkin kaynak kullanımı, rekabet gücünü artırma ve piyasa mekanizmasını güçlendirmeyi başaramamıştır.

Türk sanayinin en önemli sorunları arasında yer alan pahalı girdilerle üretim ve haksız rekabete bir çözüm getirilememiştir.

Dolayısıyla sanayinin kabuk değiştiğini ama beklenen istihdamı yaratmadığını söyleyebiliriz.

1990'ların başında 500 büyük kuruluşta çalışan sayısı 700 binlerde iken halen bu sayının da altında kalıyor.

Bu durumuyla sanayi sektörünün Türkiye'nin istihdam sorununu çözmede motor görevi üstlenemeyeceği söylenebilir.

Dolayısıyla kayda değer bir istihdam artışı için, Türkiye'nin yeni bir krize girmeden büyümesini asgari 2010 yılına kadar sürdürmesi, sanayinin kârlılığını daha artırması, başlayan yatırımların aynı hızla yıllarca devam etmesi gerekiyor.

Bunun için de, yatırım ortamının iyileştirilmesi yanında bankaların ve sermaye piyasasının sanayiye ve yeni yatırımlara uzun vadeli kaynak yaratır duruma gelmesinden başka çıkar yol görünmüyor.